

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 811.163.42'282(497.5Međimurje)

Prejeto: 24. 2. 2016

Neverjetna usoda međimurskega »jezika«

AKOŠ ANTON DONČEC

kulturni delavec, sodelavec občine Verica-Ritkarovci
Nemzeti Művelődési Intézet (Narodni Kulturni Inštitut)
Budimpešta, Korvin tér 8.
1011-Madžarska
e-pošta: doncsecz.akos@gmail.com

Izvleček

Članek želi predstaviti 'međimurščino', ki je bila propagandni jezik međimurskih Mađaronov med letoma 1882 in 1918 ter nadalje od leta 1941 do leta 1944. Međimurščino so koristili Mađaroni izključno za svoj cilj in niso razvijali međimurske lokalne kulture. Doslej noben raziskovalec ni raziskoval, ali je nastala međimurska teorija poleg vendske teorije. Nekaj konkretnosti nedvoumno kaže stike med prekmurskimi in međimurskimi Mađaroni. Vendska teorija je služila tudi za raznarodovanje prekmurskih in porabskih Slovencev. Utemeljitelj pojma međimurskega jezika je Jožef (Josip) Margitaj, ki se je rodil v prekmurskih Črenšovcih in je ustanovil dvojezični mađaronski časopis Medjimurje. Prekmurščina je bila knjižni jezik od 18. stoletja, medtem ko Margitajeva međimurščina nikoli ni bila podobna međimurskemu pogovornemu narečju in ni mogla doseči tako visoke kakovosti, kot jo je dosegla knjižna prekmurščina s svojimi edinstvenimi literarnimi vrednotami.

Abstract

THE UNLIKELY FATE OF THE MEĐIMURJE »LANGUAGE«

This article presents the Međimurje language which was the propaganda language of Mađaron people from the Međimurje region between the years 1882 and 1918 and then from 1941 to 1944. The Međimurje language was used by Mađaron people solely for their objective and they did not develop the local culture of Međimurje. Until now, no researcher conducted a research on whether the Međimurje theory occurred simultaneously with the Wendish theory. Some specificities unambiguously indicate the contacts between Mađaron people of Prekmurje and Međimurje. The Wendish theory facilitated the assimilation of Slovenes in Prekmurje and Slovenes from Slovenian Rába-country. The founder of the term Međimurje language is Jožef (Josip) Margitaj who was born in Črenšovci in Prekmurje and founded the bilingual Mađaron *Medjimurje* newspaper. The Prekmurje dialect was the literary language since the 18th century, whereas Margitaj's Međimurje lan-

Ključne besede:

Jožef Margitaj,
knjižni jezik,
književnost,
mađjarizacija,
Medjimurje,
Međimurje,
međimurščina,
Prekmurje,
prekmurščina,
Porabje, vendska
teorija

Key-words:

Jožef Margitaj,
literary language,
literature,
Magyarization,
Medjimurje,
Međimurje,
Međimurje
language,
Prekmurje,
Prekmurje
dialect, Rába-
country, the
Wendish theory

guage did not bear any similarity to the colloquial dialect of Međimurje and as such could not reach as high a quality as the literary dialect of Prekmurje with its unique literary values.

Uvod

Značilnosti medžimursko-kajkavskega narečja

Da bi analizirali zgodovino Margitejevega medžimurskega »jezika«, se je treba seznaniti z realnim medžimursko-kajkavskim narečjem. Prof. dr. Đuro Blažeka (1968–), strokovnjak za dialektologijo, se intenzivno ukvarja s tem kajkavskim narečjem že od 90. let prejšnjega stoletja.¹ Medžimursko narečje kajkavščine je zelo podobno sosednji prekmurščini (pravzaprav južnemu dolinskemu narečju), prleškemu narečju ter knjižni slovenščini in se deli na dve podnarečji: zgornje-medžimurski govor in spodnje-medžimurski govor. Zgornje-medžimurski govor tvori t. i. narečni kontinuum s prleškim in prekmursko-dolinskim narečjem. Medžimurci, Prekmurci in Prleki dobro razumejo drug drugega. Edina razlika v njihovem govoru je, da v medžimurskem narečju ne najdemo glasov *ü, ö*, ki sta značilna za prekmurska in prleška narečja.

Mnoge besede so enake v teh treh govorih:

Zgornje-medžimursko	Prekmursko-dolinsko	Prleško	Knjižno-slovensko
voski	vouski	voski	ozek
cug	cug	cug	vlak
beteg	beteg	beteg	bolezen
debeli	kusti	debeli	debel
štiri	štiri	štiri	štiri
cintor	cintor	cintor	pokopališče

V medžimurskem narečju lahko najdemo take besedne oblike, ki so bile tudi v starejšem slovenskem knjižnem jeziku, npr. v času Jurija Japlja (1744–1807): *vusta*², *vupati se*, *vupanje*.³

Spodnje-medžimurska sklanjatev je drugačna od ostalih kajkavskih narečij (pravzaprav pri moškem in srednjem spolu v dajalniku in mestniku) in je ni mogoče primerjati s sklanjatvijo prleščine in prekmurščine, niti knjižne slovenščine. Npr. sklanjatev moškega spola v ednini:

Pozoj (zmaj)

Im. pozoj

Rod. pozoja

Daj. **pozajo**

Tož. pozoja

Mest. (na) **pozajo**

Or. s pozojem

V drugi martjanski pesmarici najdemo nekaj psalmov, prevedenih v prekmurščino. Jezik omenjene pesmarice je kajkavski, oziroma v kajkavsko-prekmurski obliki.⁴ Ti psalmi tudi imajo medžimurske jezikovne vplive v sklanjatvi moškega spola, npr. v dajalniku: *Radujte se **Bougo** z veselim glasom*.⁵

¹ Blažeka: *Međimurski interdijalekt*, str. 1.

² Japelj: *Svetu pismu stariga testamenta*, str. 231. *Gospód je k' njemu rěkàl: Kdó je zhlovefhke vufta fturil ...* (2Mojz 4, 11).

³ *Mójses je fvój obras sakril, sakaj on fi ny vupal pruti Bógu poglědati*. (2Mojz 3, 6). Prav tam, str. 226.

⁴ Smej: *Prevajanje Svetega pisma v stari slovenski jezik*, str. 57.

⁵ Prav tam, str. 58.

Tudi glagolske oblike medžimurskega prihodnjega časa so podobne oblikam knjižne slovenščine. **Ednina:** *bom, boš, bo*; **Množina:** *bomo, bote, bodo*.

Kajkavski izobraževalni vpliv v Prekmurju in Porabju

Do 19. stoletja hrvaški knjižni jezik ni bil enoten, ampak je imelo (kakor pri Slovencih) vsako veliko narečje (kajkavščina, čakavščina, štokavščina) svojo knjižno normo. Kajkavščina je nadomestila pomanjkanje domačega knjižnega jezika ogrskih Slovencev med reko Muro in Rabo,⁶ ker se prva prekmurska knjiga pojavi šele leta 1715 (Franc Temlin: Mali katechismus). Kajkavščina veliko vplivov ima v prekmurščini. Slovenci med Muro in Rabo so imeli kajkavske knjige, dušni pastirji so se učili v zagrebških in varaždinskih šolah,⁷ hrvaški učitelji in duhovniki so služili v cerkvah in ljudskih šolah. Največ jih je prihajalo iz sosednjega Medžimurja.⁸

Kajkavska kultura je verjetno vplivala na Prekmurce in Porabce že od 11. stoletja naprej. Ta vpliv traja vse do 19. stoletja, do konca knjižne kajkavščine. Ogrsko kraljestvo je osvojilo srednjeveško Hrvaško, ogrski kralj Ladislav I. (1046–1095) pa je ustanovil zagrebško škofijo (o. 1094). Cerkevna oblast škofije se je razširila do Belmure (srednjeveška Murska Sobota). Vzbudila se je mogočnost, da bi zagrebška škofija upravljala tudi celotno današnje prekmursko in porabsko ozemlje vse tja do Rabe zaradi tukajšnjega slovanskega (slovenskega) prebivalstva, a to se ni uresničilo zaradi odpora győrske škofije, zato so spadali samo južni, predvsem dolinski kraji Prekmurja pod zagrebško škofijo od leta 1176.⁹ Vendar kajkavski vpliv ni bil omejen le na južno Prekmurje, temveč je dosegel tudi Goričko in današnje Porabje. V 17. stoletju je v dolinskem Dokležovju služil katoliški duhovnik Andraš Rogan, ki se je verjetno šolal na Hrvaškem in na prekmurskih tleh uporabljal kajkavsko Postilo (1586) Antuna Vramca (1538–1587). Roganu je prišel v roke primer Vramčeve Postile leta 1676, v kateri je manjkalo nekaj strani. Te strani je Rogan nadomestil iz popolnega izvoda Postile.¹⁰

Priimek Rogan ne nastopa na Dolinskem, ta priimek najdemo na Goričkem, v Porabju, ali v okolici ravenske Tišine.¹¹ Zanimivo v Roganovi Postili je tistih nekaj vnesenih jezikovnih razlik, ki so nastale ob prepisu. Roganov rokopis kaže grafična, fonološka in morfološka odstopanja od avtentičnega kajkavskega besedila, npr. zapis diftonga *ei* (*neimi, neimoga*), ki je v kajkavskem tekstu *ie* (*niemi, niemoga*).¹² Verjetno se je Rogan poskusil približati domačemu prekmurskemu govoru.

Jožef Čöpincy (1688–1757) se je rodil kot nižji plemič v Čepincih na Goričkem (svoj priimek je dobil po rojstnem kraju). Študiral je pri jezuitih v Zagrebu in v jezuitskem redu dobil drugo krstno ime *Sebastijan* ali *Sebeščan*. Leta 1721 je postal župnik porabske župnije Trošča (Rábakethely, danes predmestje Monoštra). V porabskem narečju je mogoče najti kajkavizme.¹³

Peter Berke (1733–1798) se je rodil pri medžimurski Štrigovi, njegovi starši so bili prekmurski nižji plemiči, morda iz Goričkega.¹⁴ Berke je študiral

⁶ Jesenšek: *Prekmuriana*, str. 26.

⁷ Novak: *Kajkavske prvine v prekmurski knjigi 18. stoletja*, str. 95.

⁸ Smej: *Življenje in pomen Jožefa Košiča*, str. 54.

⁹ Hozjan: *Ponovna utrditev krščanstva v srednjeveškem Prekmurju in čas do pojava luteranstva*, str. 20.

¹⁰ Grah: *Rokopisni vstavek Andreja Rogana v kajkavskem pridigarskem priročniku – Postilli Antona Vramca*, str. 75.

¹¹ Prav tam, str. 75.

¹² Prav tam, str. 76.

¹³ Bajzek Lukač: *Slovar Gornjega Senika A-L*, str. 36.

¹⁴ Rodbina Berke izvira iz goričkega naselja Berkovcev. Družina je dobila plemniški naziv od

v kolegiju *Collegium Illyrico-Hungaricum* v Bologni¹⁵ (na najstarejši univerzi Evrope!), ki je imel hrvaške in madžarske dijake. Tam je napisal svoje delo o romarskem svetišču Marije Bistrice (*Kinch oszebuini szlavnoga orszaga horvatzkoga*, 1775). Ta knjiga je dragocen vir tudi o življenju nekaterih naselij na severnem Hrvaškem.¹⁶

Ogromno jezikovnih vplivov najdemo tudi v prvih prekmurskih knjigah, čeprav so se prekmurški pisci trudili pisati v čisti prekmurščini. Knjige ne prevzemajo samo takih besed in izrazov, ki so manjkali v prekmurščini, temveč še vedno uporabijo nekatere kajkavske jezikovne oblike. Npr. v *Nouvem Zákonu Števana Küzmiča* (1723–1779) najdemo stare kajkavske jezikovne oblike: imenovalnik množine *ká* (str. 302, 584), *po kej* (str. 541), *kih* (str. 464), *kim* (str. 698). Prevzete kajkavske besede so: *Bogica* (str. 402), *dugovánj* (str. 817),¹⁷ *neprávdénost* (str. 23) itn.¹⁸

Kajkavski jezik je vplival tudi na štajerska narečja. Tako v prvih štajerskih rokopisih kot tudi v prekmurskih rokopisnih pesmaricah (prva in druga martjanska pesmarica, markišavska pesmarica¹⁹) najdemo veliko kajkavskih tujk.²⁰ Peter Dajnko (1787–1873) je bil prvi, ki se je trudil pisati v čistem, domačem jeziku in je kodificiral t. i. 'vzhodno štajersščino'.²¹

Južno-slovenski kraji, ki mejijo na Hrvaško, so spoznali kajkavsko književnost in kulturo. Belokrajnska mladina se je šolala na Hrvaškem. Med njimi je bil tudi Jurij Maljevec (1734–1812) oziroma Gregur Kapucin,²² eden največjih pisateljev kajkavske književnosti in avtor mnogih kajkavskih knjig. Njegovo največje delo je sakralno-leposlovna pripoved Kristusovih muk *Nebeszki pasztir pogublyenu ovczu ische* (1795),²³ ki so jo tiskali na Ptuju.²⁴

Nazadovanje kajkavske književnosti

Jezikovne reforme Ljudevita Gaja (1809–1872) so postavile temelje enotnega hrvaškega jezika na štokavščino. Cilj reform je bil jezikovna enotnost Srbov in Hrvatov (srbohrvaščina). Veliko drugih Hrvatov, kakor mnogi Kajkavci, ki so se bali za bogato kajkavsko literarno tradicijo,²⁵ ni podpiralo Gajevih reform. Ignac Kristijanović (1796–1884) je bil glavni posredovalec kajkavskega knjižnega jezika. Pisal je v čisti kajkavščini²⁶ in nasprotoval srbohrvaščini. Pa vendarle Kristijanoviću ni uspelo ohraniti kajkavskega knjižnega jezika. V 50. letih 19. stoletja je prenehal s svojim jezikovnim programom o modernizaciji kajkavščine. Kristijanović se ni ukvarjal s politiko, kajkavščino je uporabil zaradi socialnih in družbenih vzrokov.²⁷ Ne ideološko, temveč praktično ni podpiral Gajevga jezika,²⁸ saj so Kajkavci težko razumeli štokavski knjižni jezik. Kristijanović je bil mnenja, da je težko učiti ljudstvo s tem jezikom, potrebno je uporabiti kajkavšči-

Matije I. Habsburškega v Požonu (danes Bratislava, Slovaška). Balogh–Szluha: *Vas vármegyve nemes családjai*, str. 172.

¹⁵ Lőkös: *Litteratura kajkaviana*, str. 214.

¹⁶ Prav tam, str. 215.

¹⁷ Novak: *Kajkavske prvine v prekmurski knjigi 18. stoletja*, str. 98.

¹⁸ Prav tam, str. 99.

¹⁹ Novak: *Martjanska pesmarica*, str. 24.

²⁰ Jesenšek: *Prekmuriana*, str. 49.–52.

²¹ Prav tam, str. 57, 58.

²² Jembrih: *Gregur Kapucin (Juraj Maljevec) i njegovo delo*, str. 77.

²³ Prav tam, str. 92.

²⁴ Prav tam, str. 90.

²⁵ Gulyás: *Adalék a dualizmuskori magyarosítás történetéhez a Muraközben*, str. 10.

²⁶ Jesenšek: *Prekmuriana*, str. 62.

²⁷ Percan: *Ignac Kristijanović (1796–1884) i njegov pokušaj prevođenja Svetoga pisma*, str. 90.

²⁸ Jembrih: *Na izvorima hrvatske kajkavske književne riječi*, str. 292.

no. Slovenski Jernej Kopitar (1780–1844) je precej vplival na Kristijanovića,²⁹ saj ga je hrabil v načrtu, da bi Kajkavci dobili prevod Svetega pisma v svojem jeziku. Kot piše Kopitar, je ravno kajkavščina tista, ki je najbolj ohranila jezik Cirila in Metoda.³⁰

Prof. dr. Marko Jesenšek (1960–) postavi vprašanje, ali bi ostala fuzija prekmurščine proti kajkavščini, če bi se ohranil kajkavski knjižni jezik.³¹ V soselstvu današnjega Prekmurja in Hrvaške, v Prlekiji, je Peter Dajnko (1787–1873) poskusil standardizirati novo slovensko knjižno normo (vzhodno štajersčino) in uvesti novo pisavo (dajničico). Ta jezik je bil zelo podoben prekmurskemu jeziku. Dajnko je bil mnenja, da so Slovencem potrebni trije knjižni jeziki (kranjski, koroški, vzhodnoštajerski).³² Njegovo delovanje se je začelo v poznejšem periodu, ko se je širila osrednja slovenščina v avstrijskem in srbohrvaščina v hrvaškem prostoru. Dajnkovo pisavo so zavrnili in jo je Anton Martin Slomšek (1800–1862) prepovedal uporabljati.

Ogrski Slovenci so ohranili knjižno prekmurščino, ker jih je politično stanje ogrskega kraljestva ločilo od drugih habsburških provinc, kot so bile npr. Štajerska, Kranjska in Koroška. Jožef Košič (1788–1867) je bil zadnji avtor prekmurske književnosti, ki je prevzel elemente iz kajkavščine, iz velikega slovarja *Gazophylaciuma* (1740) Ivana Belostenca (1593/94–1675).³³ Evangeličanski avtorji se niso naslanjali na osrednjo slovenščino, ampak so črpali iz govornih narečij³⁴ in razvili novo pisavo.³⁵

Začetki medžimurskega 'jezika'

Dolgo časa so se obdržala negativna mnenja o prekmurščini in vzhodni štajersčini, predvsem v smislu, da sta nerazumljiva, zaostala in separatistična knjižna jezika, da se želi prekmurščina odcepiti od slovenskega jezika,³⁶ da imata le verske značilnosti in da sta povezana samo s šovinističnimi teorijami. Te obtožbe dobro veljajo za poskus standardiziranja medžimurščine.

Madžarski-hrvaški prepis o Medžimurju

V sredini 19. stoletja se je razvila dolga diskusija med Hrvati in Madžari o pripadnosti Medžimurja. Prebivalci Medžimurja so bili večinoma kajkavski Hrvati, v manjši meri so živeli tudi Slovenci, Madžari in Nemci. Pokrajina je politično spadala pod Ogrsko kraljestvo, cerkveno-upravno pa pod zagrebško škofijo. Hrvati so želeli pripadnost Medžimurja v svojem upravnem sistemu. Glavni argument Hrvatov je bilo hrvaško prebivalstvo, medtem ko so Madžari protiarargument podali to, da Medžimurje nikoli ni bilo del srednjeveškega hrvaškega kraljestva. Argumentirali so še na »madžarsko dušo« Medžimurcev³⁷ in na staro plemiško družino Zrinskijev, ki so imeli središče v Čakovcu od leta 1546.³⁸ Nikolo Zrinskija, »sigetskega heroja«³⁹ (1508–1566), Madžari prav tako spoštujejo. Nje-

²⁹ Percan: *Ignac Kristijanović (1796-1884) i njegov pokušaj prevodenja Svetoga pisma*, str. 92.

³⁰ Prav tam, str. 97.

³¹ Jesenšek: *Prekmuriana*, str. 62.

³² Vugrinec: *Versko-duhovno slovstvo v Pomurju*, str. 198.

³³ Novak: *Življenje Slovencev med Muro in Rabo*, str. 15.

³⁴ Jesenšek: *Prekmuriana*, str. 173.

³⁵ Npr. *ê* in *ô* grafeme so koristili za *ej* ter *ou* diftonge. Novak: *Izbor prekmurskega slovstva*, str. 69.

³⁶ Jesenšek: *Prekmuriana*, str. 47.

³⁷ Gönczi: *Muraköz és népe*, str. 59.

³⁸ Bunjac-Jahn-Matotek-Puzak-Šestak: *Pregled povijesti Međimurja*, str. 57.

³⁹ Nikola Zrinski je padel pri Sigetu (Szigetvár) leta 1566 v boju proti Turkom.

gov potomec je pesnik Nikola Zrinski (1620–1664), ki je pisal v madžarščini.⁴⁰ Zrinskiji so se borili za samostojnost ogrske države. Pesnik Zrinski je poskusil ustvarjati t. i. srednjeevropsko konfederacijo (s sodelovanjem Ogrske, Poljske, Moravske, Moldavije, Bosne, Štajerske, Šlezije in Hrvaške), ki bi morala držati ravnotežje zoper oblasti osmanskega in habsburškega cesarja.⁴¹ Poleg tega so se medžimurski Hrvati borili proti banu Jelačiću (1801–1859)⁴² in Avstrijcem v revoluciji leta 1848. Kljub temu ta dejstva še ne izpričujejo »madžarske duše« Medžimurcev. Odgovor najdemo v zgodovini Ogrske od 18. stoletja: etnični vzgled stare ogrske države se je spremenil po turških vojnah (1526–1699). Ker je prebivalstvo utrpelo velika pustošenja, je bilo potrebno naseliti delovno moč v opustošene kraje. Madžarski veleposestniki so podpirali naseljevanja tujskih naseljencev na Ogrsko in omogočili gradnje cerkva in šol, kjer so delovali učitelji in duhovniki, ki so govorili materni jezik novih prebivalcev.⁴³ V tem času je bila pripadnost verski skupini pomembnejša kot narodna identiteta.⁴⁴ V nerazvitih področjih kot npr. v Medžimurju in Slovenski krajini (Prekmurje in Slovensko Porabje) se je ohranil ta zaostal nazor. Prekmurški Slovenci in medžimurski Hrvati so se zato borili v madžarski vojski med letoma 1848 in 1849, ker je bil madžarski gospodarski vpliv močnejši v teh krajih, seveda pa niso pozabili svoje narodne identitete.

Leta 1873 je madžarski novinar in odvetnik Lajos Bátorfi (1835–1896) objavil razpravo o medžimurski diskusiji pod naslovom *A muraközi kerdés* (Medžimursko vprašanje), v kateri je navedel enake razloge kot drugi madžarski viri. Nič pa ne piše o tem, ali bi bilo Medžimurje etnično ali jezikovno različno od Hrvatov ali Kajkavcev.

Koordinalna oseba: Jožef Margitaj

Začetnik in utemeljitelj pojma medžimurskega jezika je bil učitelj Jožef Margitaj (roj. *Jožef Majhen*). Rodil se je 9. 3. 1854 v prekmurskih Črenšovcih očetu Francu Majhnu in materi Ani Titler. Franc Majhen je bil medžimurski Hrvat, v Črenšovcih je delal kot učitelj. Kmalu se je povrnil v Medžimurje s svojo družino. Franc je skoraj petdeset let učiteljeval v Svetem Martinu, pri današnji hrvaško-slovenski (medžimursko-prekmurski) meji.⁴⁵ Njegov sin Jožef je pomadžaril svoj priimek iz Majhna na *Margitai/Margitaja*, verjetno po kapelici Sv. Marjete na Kapelščaku.⁴⁶

Margitejeva kariera se je začela v Selnici, potem je od leta 1879 delal v Pedagoški šoli v Čakovcu in leta 1890 postal ravnatelj te šole.⁴⁷ V šoli so učili v štokavskem knjižnem jeziku. Margitaj je imel v svojem načrtu širjenje madžarizacije v Medžimurju in na celem področju južnega Prekodonavja. Tako je Čakovec postal središče izobrazbe madžaronskih izobražencev (med njimi so bili tudi Slovenci).⁴⁸

⁴⁰ Pesnik Zrinski je napisal zgodbo obleganja Sigeta v epu *Szigeti veszedelem* (Poguba pri Sigetu), ki ga je njegov brat Petar Zrinski (1621–1671) prevedel v hrvaščino.

⁴¹ Pach-Várkonyi: *Magyarország története 1526–1686*, str. 1150.

⁴² *Viri za zgodovino Prekmurja 1.*, str. 351–354.

⁴³ Prvi sombotelski škof János Szily (1735–1799) je precej pomagal katoliškemu pisatelju Miklošu Küzmiču (1737–1804), ob natisu njegovih prvih treh knjig. Smej: *Pomen Szilyjevega Škofijskega odluka iz leta 1780 za zgodovino Prekmurja*, str. 48.

⁴⁴ Csorba-Estók-Salamon: *Magyarország képes története*, str. 107.

⁴⁵ Szinnyei: *Magyar írók élete és munkái*, str. 560.

⁴⁶ Kapelica stoji nad Svetim Martinom. Naselje Kapelščak se imenuje v madžarščini *Szentmargithegy*. Zalai Közlöny, avgust, 1941.

⁴⁷ Kalšan: *Medimurski biografski leksikon*, str. 118.

⁴⁸ Gulyás: *Adalék a dualizmuskori magyarosítás történetéhez a Muraközben*, str. 11.

Dogodki leta 1848 in vendska teorija

V času madžarske revolucije in vojne za neodvisnost (1848–1849) sta bila v Slovenski krajini na Ogrskem dva politična tabora. Prva skupina je bila tabor evangeličanov, ki je podpirala madžarsko vladu in Lajosa Kossutha (1802–1894). Katoliški kler se je potegnil za Habsburžane. Spet je bila vera tista, ki je vodila te skupine, ker so se evangeličani bali za svojo vero zaradi pobožnjaških katoliških Habsburžanov.⁴⁹ Prav tako so se bali za svojo vero katoliki, ki so videli nevarnost v madžarskem liberalizmu in revolucionarnih idejah.⁵⁰ Nekatere manjšine (Romuni, Srbi, Hrvati, transilvanski Sasi, nekaj Slovakov) so se uprle proti Ogrski in se borile v avstrijski vojski. Druge manjšine kot npr. Slovenci, medžimurski in gradiščanski Hrvati, Slovaki, Rusini, Nemci in Judje so se pridružile v 'honvedsko' (domorodsko) vojsko.^{51, 52} Slovenski honvedi so se udeležili osvoboditve Budima in Pešta (21. 5. 1849).⁵³

Čeprav so manjšine najprej pozdravljale rezultate madžarske revolucije in sklepe prve madžarske vlade, Madžari niso izvršili njihove želje, da jim priznajo narodne pravice. Habsburžani so izkoristili politične prepire med Madžari in manjšinami ter tako podkurili sovraštvo in šovinizem, čeravno dunajski dvor tudi ni in ni hotel zavarovati manjšinskih pravic.⁵⁴ Slovaški narodni buditelj in književnik Jozef Miloslav Hurban (1817–1886) je osebno obiskal uglednega slovenskega evangeličanskega duhovnika Ivana Berkeja (1814–1908) v Križevcih na Goričkem, da bi ga nagovoril k protimadžarskemu uporu, toda Berke ni hotel oboroženega boja, ampak je izbral raje kompromis med Slovenci in Madžari ter katoliki in evangeličani.⁵⁵ V Slovenski krajini in Medžimurju je sicer bilo nekaj preprirov (v Prekmurju v Petanjcih in Beltincih), ker so bili slovenski in hrvaški tlačani nezadovoljni z osvoboditvijo podložnikov.^{56, 57}

Čeprav so Madžari že od začetka 19. stoletja Slovence med Muro in Rabo imenovali Vendi, jih v prvi polovici stoletja še niso razlikovali od drugih Slovencev. Leta 1848 je prva madžarska vlada premerila stališče ljudskih šol na Ogrskem. Formularji omenijo 'vendski' jezik med učnimi jeziki in označijo, da je to slovenski jezik.⁵⁸

Po nastanku avstro-ogrske monarhije (1867) se začne 'motorizirana' madžarizacija na področjih nemadžarskih etničnih skupin. Organizirajo madžarska izobraževalna društva za širjenje madžarizacije in raznarodovanje nekaterih etničnih skupin. V Prekmurju so leta 1893 organizirali Madžarsko izobraževalno društvo Slovenske krajine (Vendvidéki Magyar Közművelődési Egyesület).⁵⁹ Slovenci med Muro in Rabo so uradno Vendi, država pa je z denarjem podpirala Janoša Kardoša (1801–1873), hodoškega evangeličanskega duhovnika, da bi pisal učbenike in druge knjige v vendskem (prekmurskem) jeziku. Kardoš je

⁴⁹ Kozar: *Etnološki slovar Slovencev na Madžarskem*, str. 170.

⁵⁰ Štumpf: *Jožef Klekl st.*, str. 74.

⁵¹ Csorba–Estók–Salamon: *Magyarország képes története*, str. 134.

⁵² Kozár–Gyurác: *Felsőszölnök*, str. 40.

⁵³ Cankovski Mihael Gomboc je bil ranjen v bitki pri Csorni (13. junija 1849); rogašovski Ivan Vidonja je izgubil svojo desno nogo pod Budimom; Franc Cipot iz Polane je izgubil levo nogo pod Budimom. Balogh: *Vasvármegye honvédsége 1848–1849-ben* (http://193.225.149.5/vdkweb/vm_honvedseg/cimlap.html in http://193.225.149.5/vdkweb/vm_honvedseg/honvedseg.html (12. 10. 2015).

⁵⁴ Glej: *oktroirana ustava*, marec 1849. Csorba–Estók–Salamon: *Magyarország képes története*, str. 135.

⁵⁵ *II. Prěkmurja szvetszki evang. znameniti mō'zje. Berketova família*, str. 68.

⁵⁶ *Viri za zgodovino Prekmurja 1.*, str. 343–345.

⁵⁷ Bunjac–Jahn–Matotek–Puzak–Šestak: *Pregled povijesti Međimurja*, str. 83.

⁵⁸ V gornjeseniški šoli hrvaški Ivan Pinčič uči v »vandaliskem in slovenskem jeziku« (vandal, szloven). Népiskolák, tanítók, jóvedelmeik összeírása, Felsőszölnök, 1848. augusztus 13.

⁵⁹ *Viri za zgodovino Prekmurja 2.*, str. 158–162.

bil tako kot Berke pomembna oseba prekmurskih evangeličanov. Berke ni zavrnil bližanja k drugim Slovincem v avstrijskem področju, dokler se je Kardoš potegnil za samostojen prekmurski jezik. Madžaroni so s Kardošem poskusili dokazati, da prekmursko-porabsko ljudstvo je 'vendski' narod,^{60,61} a kljub temu ne moremo trditi, da bi Kardoševe knjige res pospešile asimilacijo Slovencev, saj je Kardoš pisal samo v prekmurščini in nikoli ni pisal npr. dvojezičnih (madžarsko-prekmurskih) knjig.

Medžimurci so imeli neposredne stike s Prekmurci, poznali so prekmurske dogodke in brali prekmurske knjige, tudi prvi prekmurski časopis *Prijátel* Imreta Augustiča (1837–1879). Margitaj je zrasel v sosedstvu Prekmurja, njegov oče pa je bil učitelj v slovenski šoli. Mogoče, da je Margitaj poznal prekmurščino in vendsko teorijo, saj je leta 1896 izdal madžarski učbenik za hrvaške in slovenske šole ter učbenik za slovenske šole: *Vezérkönyv a magyar írás és olvasás tanításához a horvát és vendajkú iskolákban* (Uvodni učbenik pouka pisanja in branja v madžarščini za hrvaške in vendske šole), *Magyar ABC a vend népi iskolák számára* (Madžarski abecedar za vendske ljudske šole). Kot bomo lahko pozneje opazili, večkrat piše o »Vendih«. Torej je medžimurska teorija nastala pod vplivom vendske teorije. Ti dogodki še niso bili v obzorju raziskovalcev in zgodovinarjev, ki so se ukvarjali z zgodovino Prekmurja ali Medžimurja.

Béni Kállay (1839–1903) je bil madžarski guverner okupirane Bosne in Hercegovine med letoma 1878 in 1903. Kállay je podpiral muslimansko manjšino Bosne in naznanil, da ljudstvo dveh dežel pravzaprav niso posebni hrvaški, bosanski (muslimanski) in srbski narodi, temveč edini narod (ker vsi govorijo štokavščino), samo pripadajo različnim verskim skupinam. Kállay je to argumentiral s svojim narodom, češ da med Madžari lahko najdemo katolike in protestante, kljub temu pa vsi govorijo en jezik in imajo eno narodno vest. To je bil pravzaprav neuspešen poskus uvesti madžarizacijo na bosanskem področju.⁶²

Časopis *Medjimurje* in drugi medžimurski tiski

Margitaj je z objavo svojega dvojezičnega madžaronskega časopisa začel program madžarizacije v Medžimurju leta 1884. Ta časopis je bil *Muraköz/Medjimurje*. Margitaj je 'videl' trdni dokaz različnosti medžimurskega in hrvaškega jezika v tem, ko je leta 1883 dr. Stjepan Vučetić (1836–1894) od zagrebške škofije obiskal Medžimurje in premeril možnosti širjenja srbohrvaškega jezika v lokalnih ljudskih šolah. Menda je Vučetić sam predlagal uporabo čistega »medžimurskega jezika« namesto »ilirskega jezika« (to je srbohrvaščina).⁶³

V tem času je živel kajkavski knjižni jezik v periodičnih tiskih nekaterih avtorjev, npr. v molitvenikih. Leta 1907 so v Zagrebu izdali dva molitvenika v kajkavščini, *Jezuš, navučitel naš* in *Pravi put vu nebo*.⁶⁴ Jezik molitvenikov ima veliko vplivov štokavščine. Še preden je izšel Margitajev časopis, je Margitaj leta 1882 že napisal šolski učbenik z naslovom *Muraközi horvát olvasókönyv* (Medžimursko-hrvaška čitanka). Leta 1901 pa je sestavil žepni slovar *Magyar–horvát és horvát–magyar zsebszótár* (Madžarsko-hrvaški in hrvaško-madžarski žepni slovar). Ti knjigi sta napisani v štokavščini. Kakor Margitaj piše v žepnem slovarju: »Knjižni jezik (to pomeni štokavski), ki se trenutno uporablja na Hrvaškem, ni bil ustrezen cilju moje knjige, ker naš narod (Medžimurci) ne razume besed tega jezika, ali ne pozna načina pisanja nekaterih besed. Zato mi je bilo potrebno izbrati

⁶⁰ Jesenšek: *Prekmuriana*, str. 45.

⁶¹ *Viri za zgodovino Prekmurja* 2., str. 78.

⁶² Gulyás: *Adalék a dualizmuskori magyarosítás történetéhez a Muraközben*, str. 11.

⁶³ Muravölgyi: *Muraköz és a horvátok*, str. 17.

⁶⁴ Kolarić: *Hrvatski kajkavski molitvenici i njihov utjecaj na duhovnost*, str. 131–132.

drugo narečje, ki ga govorijo ljudje in ga poznajo. To narečje je stari hrvaški knjižni jezik (knjižna kajkavščina), ki ga govori narod predvsem v Medžimurju v njegovi stari obliki.«⁶⁵ Margitaj je trdil, da je hotel s svojim programom tudi oživeti razpadajoče tradicije kajkavske književnosti, vendar njegov jezik ni čisti kajkavski; ker sta slovar in učbenik napisana v štokavščini, imata samo nekaj kajkavskih elementov. V tem času ima Margitaj svoj jezik za medžimurski hrvaški, medtem ko je pozneje spremenil svoje mišljenje o tem. Ferenc Gönczi (1861–1948), madžarski etnograf, v monografiji *Muraköz és népe* (Medžimurje in njegovo ljudstvo) iz leta 1895 tudi meni, da so Medžimurci hrvaško-kajkavski narod, ki so bližnji sorodniki Prekmurcev in štajerskih Slovencev, na njihov jezik pa so močno vplivale madžarščina, nemščina,⁶⁶ latinščina, vendsčina (prekmurščina), slovenščina in štajersčina.⁶⁷ Medžimurci dobro razumejo prekodravske kajkavski govor, ne razumejo pa hrvaškega knjižnega jezika.⁶⁸ Gönczi zelo slavi Jožefa Margitaja, ki piše v domači medžimurščini, s čimer je premagal »ilirski« (to je srbohrvaški jezik) in okrepil madžarsko narodno zavest medžimurskih Hrvatov.⁶⁹

Prva številka časopisa (tednika) *Medjimurje* je izšla 18. 5. 1884 v Čakovcu. Del pod naslovom *Medjimurje* je objavljen v medžimurščini, medtem ko je *Muraköz* v madžarščini. V prvem številu Margitaj razloži, zakaj potrebujejo Medžimurci dvojezični tednik. Medžimursko prebivalstvo ima mnenje o Medžimurju kot samostojni 'deželi' zaradi večkratnih pripojitev. Po Margitejevem mnenju to ni dobro, saj je treba okrepiti madžarsko domoljublje v Medžimurcih, ker je to ogrsko področje. Drugi vzrok je gospodarski in duševni razvoj, ker medžimurski poljedelci niso izobraževalni in zelo malo berejo. Poudarja, da se ljudstvo mora izobraziti v hrvaškem (medžimurskem) jeziku in da se mora naučiti madžarsko.⁷⁰ Torej je madžarizacija 'izobraževanje' Medžimurja.

Margitaj je dobil nekaj privrženec, npr. Gjura Gerenčera in Franca Glada (1846–1905), ki sta bila Madžarona. Glad je pisal kratko leposlovje v medžimurski tednik. Prenaredil je eno staro kajkavsko komedijo, delo Tituša Brezovačkega (1757–1805), *Matijaš Grabancijaš Dijak* in 'medžimuriziral' nekaj štokavskih pripovedk.⁷¹ Razen *Medjimurja* je bil še en medžimurski tisk, koledar *Medjimurski kolendar*. Pol leta po prvi številki *Medjimurja* je izšel prekmurski dvojezični tednik *Muraszombat és vidéke* (Murska Sobota in njena okolica). Med prekmurskim in medžimurskim tednikom lahko potegnemo vzporednice. V prvi številki *Muraszombat és vidéke* piše, da je glavni cilj objasniti slovenskim ljudem važnost madžarizacije, saj samo madžarski jezik zagotavlja družbeni razvoj in egzistencijo Slovencev na Ogrskem.⁷²

Oba tednika sta objavila članke v prekmurskem, medžimurskem in madžarskem jeziku, a se v sorodnih temah in obliki *Muraszombat és vidéke* razlikuje od *Medjimurja*. Čeprav je Medjimurje tudi dvojezični časopis, najdemo paralelne članke samo v *Muraszombat és vidéke*. Ker madžarski članki največkrat niso bili prevedeni v medžimurščino, je tednik postal jezikovno nesorazmeren (čeprav je hotel Margitaj s svojim časopisom Medžimurce naučiti madžarsko!). Prvič je *Muraszombat és vidéke* imel objavljene članke v dveh jezikih, po nekaj letih pa samo v madžarščini. Kakovost člankov v *Medjimurju* ni na nivoju člankov *Muraszombat és vidéke* ali drugih prekmurskih časopisov.

V tedniku *Medjimurje* najdemo gospodarske in politične članke. Gerenčer v številki 15. oktobra 1884 pod naslovom *Naši sadovnjaki* piše o medžimur-

⁶⁵ Margitaj: *Magyar-horvát és horvát-magyar zsebszótár*, str. III.

⁶⁶ Gönczi: *Muraköz és népe*, str. 108.

⁶⁷ Prav tam, str. 106.

⁶⁸ Prav tam, str. 103.

⁶⁹ Prav tam, str. 109, 110.

⁷⁰ *Medjimurje* 18.V.1884, str. 5.

⁷¹ Kalšan: *Medimurski biografski leksikon*, str. 57.

⁷² *Muraszombat és vidéke* 25. XII. 1884, str. 1.

skem sadjarstvu. Jezik članka je zelo preprost, opiše samo nekatere izraze, ker ne najde ustrezne besede iz »medžimurščine«. Tednik 5. 1. 1913 objavi razpravo v madžarskem jeziku pod naslovom *A téli gazdasági előadások hiányosságai*, v slovenščini to pomeni *Manjkanja zimskih gospodarskih izročenj*.⁷³ Medžimurska različica nosi naslov *Zimski kviri*. Niti naslov niti vsebina nista enaka madžarski različici, medžimursko besedilo je siromašno v jezikovnem pogledu in sicer je krajše od madžarske različice, praktično ne bi pomagalo medžimurskim bralcem razumeti in obvladati madžarski jezik. Dvojezični članek *Néhány szó az ipartaninczokról/Nistera rejcs od vucsecsi na mestrio* je bil objavljen v *Muraszombat és vidéke* 12. aprila 1885. Prekmurski prevod točno zrcali madžarski del in ima svojo strokovno leksiko.

Margitajeva medžimurščina ni pravo medžimursko narečje, temveč je enaka jeziku, v katerem je bil napisan npr. molitvenik *Jezuš navučitel naš*. Dva primera iz molitvenika in *Medjimurskega kolendara*:

»Zmožna i čudotvorna Světa Desna, koja si 900 let pazila na tvoju Magjarsku zemlju⁷⁴ i občuvala od vnogih neprijateljah,⁷⁵ molimo te, občuvaj i vezda, vu velikih⁷⁶ taborskih vremenah, da bumo nadvladati mogli naše neprijatelje! A onda pak daj tvojemu orsagu i vu njem stanujućem svakomu⁷⁷ narodu mir, zadovoljstvo, dobroti, sreću i podeli tvoj blagoslov svakomu, koj se vu Tebe Sveta Desna zaufa!«^{78,79}

Za kralja. Višnji Gospon neba i zemlje! Kralj vseh ladajućeh! prosimo te za sreću tvojega izvoljenoga, našega kralja i vse njegve domaće. Nagni njegovo serdce na spunavanje tvojeh sveteh zapovēdih i na branenje svete katoličanske Cirkve, da on pravu sreću svojeh podložnikov z-pravum věrum, z-strahom Božjem, z-mudremi i pravičnimi odredjenji povēkša, i za dugem, srečnem ladanjem světsku krunu zmēni z-korunum nebeskoga kraljestva.«⁸⁰

Ta jezik je kajkavski knjižni jezik s štokavskimi vplivi. Lahko, da je Margitaj molitvenike uporabil pri izoblikovanju svojega jezika, v verskih natisih pa je težko oz. ni možno najti strokovne terminologije npr. o sadjarstvu, gospodarstvu ali politiki. Čeprav je bil madžaronski jezik medžimurščina, je Margitaj uporabil hrvaško gajico. V Medžimurju so že dolgo časa v Gajevi pisavi učili otroke v šolah, tega stališča pa Margitaj ni mogel spremeniti.⁸¹ Namesto tega je postavil cerkveno knjižno kajkavščino za medžimurski jezik, še več, medžimurski Madžaroni so celo izjavili, da medžimurski jezik govorijo Hrvati vse tja do Zagreba! Gönczi je bil v svoji monografiji mnenja, da so knjige tiskali v medžimurščini že v 16.–17. stoletju, npr. Pergošičev *Dekretum* (1574), ki je tiskan v Nedelišču, v Hoffhalterjevi tiskarni.⁸² Prof. dr. Alojz Jembrih (1947–), strokovnjak kajkavščine, mi je podal naslednjo pripombo o Gönczijevem mišljenju: »Ukoliko je Gönczi mislio da je izvor međimurske književnosti tiskara u Nedelišću, treba reći da je bio u krivu, budući da Ivan Pergošić (u. 1592) nije pisao međimurskim, već kajkavskim jezikom s pravnom terminologijom, koji je tada bio razumljiv u Zagrebačkoj biskupiji, napose u Varaždinu.«

⁷³ Prevod avtorja.

⁷⁴ V pravi medžimurščini: *na tvojo madjarsko zemlo*. Lastno raziskovanje avtorja.

⁷⁵ V pravi medžimurščini: *neprijatelj*. Medžimursko narečje nima, ali redko ima glas *lj*. Lastno raziskovanje avtorja.

⁷⁶ V pravi medžimurščini: *velki*. Lastno raziskovanje.

⁷⁷ V pravi medžimurščini: *saki, vsaki*. Lastno raziskovanje.

⁷⁸ V pravi medžimurščini: *zavupati*. Lastno raziskovanje.

⁷⁹ *Povēst Desne ruke svetoga Štefana kralja magjarskoga. Medjimurski kolendar (1916)*, str. 43 (v pravi medžimurščini: *kral, op. a.*). Lastno raziskovanje.

⁸⁰ *Molitve za različne osebe i potreboće (Jezuš navučitel naš, str. 338)*.

⁸¹ Lastno raziskovanje avtorja.

⁸² Gönczi: *Muraköz és népe*, str. 106.

Muraszombat és vidéke in *Medjimurje* sta obveščala o dogodkih sosednjih krajev. *Muraszombat és vidéke* je obvestil o gradnji čakovske učiteljske šole in odkrivanju nafte pri Peklenici.⁸³ 9. 12. 1888 pa je *Medjimurje* objavilo kratek oglas o novem prekmurskem katekizmu gančanskega učitelja in Madžarona Mikloša Lutarja (1851–?). »V vendskem (prekmurskem) prevodu se je objavil egerški mali katekizem. Prevedel ga je Mikloš Lutar, gančanski učitelj. Katekizem je smiselno sestavljen, na prvi strani najdemo madžarsko besedilo, na drugi strani pa vendski prevod. Prevajalec je dosti služil zadevi madžarskega jezika, zaradi tega knjiga – zaradi dvojezičnega izdanja – more služiti tudi za vadbo v prevajanju. Razširjenosti in sprejemanje tega dela bo prispevala tudi njegova nizka cena.« Drugi katoliški duhovniki so prav tako kot Jožef Borovnjak (1826–1909) in Franc Ivanocy (1857–1913) delali za slovensko narodno zadevo na Ogrskem. Lutar je bil slovenski katolik madžaronske duše, ki je podpiral madžarizacijo. Zaradi oviranja Borovnjakovega in Ivanocyjevega delovanja je izdal svoj katekizem *Máli katekizmus za katholicsánszke soule*, ki je imel še tri ponatise.⁸⁴ Kljub pretiranemu vrednotenju medžimurskega tednika Lutarjev katekizem ni bil priljubljen v Slovenski krajini zaradi njegovih grobih slovničnih napak,⁸⁵ ker je npr. posilil madžarsko konstrukcijo stavkov v prekmurščini.

Margitajeva opozicija v Medžimurju in razen Medžimurja

Prvič je zoper Margitajevo raznarodovanje pričel pisati hrvaški časopis *Rodoljub*, ki je poskusil dokazati, da so Margitajevi argumenti o širjenju kulture in kulturologije samo izgovori ter da želi z njimi dokazovati prednost madžarskega jezika in uničiti hrvaško ljudstvo v Medžimurju. Tiste duhovnike in intelektualce, ki so bili proti madžarizaciji, so podpirali iz Varaždina in so jim pošiljali več knjig, časopisov in drugih tiskov v hrvaškem jeziku.⁸⁶ Prekmurski katoliški kler je vnesel slovenske verske knjige celovške Mohorjeve družbe in nekaj hrvaških knjig, da bi držal nekakšno ravnotežje proti madžarizaciji v Slovenski krajini.⁸⁷ Margitaj je na vsak način poskušal te akcije podceniti in jih prikazati v črni luči, dokler je svoje rezultate in dela visoko precenil. Imelo je velik in pretiran odmev v madžaronskih časopisih brez realnosti, če je intelektualec hrvaškega ali slovenskega rodu vstopil med Madžarone.⁸⁸ Osebe, ki so podpirale hrvaško ali slovensko narodno misel, je Margitaj označil za *lenuhe*, ki jim ni mar, da se je treba naučiti madžarsko.

Varaždinski odvetnik Pero Magdić (1863–1922) je objavil svoj list *Naše pravice*, s katerim je hotel razkrinkati Margitaja in njegovo delovanje ter širiti hrvaško narodno misel med medžimurskimi Hrvati. Margitaj je spodbujal madžarske oblasti, naj nastopijo zoper prekmurske in hrvaške duhovnike ter izobražence, ker ovirajo madžarizacijo. Margitaj je pretirano ocenil rezultate njegovega časopisa, da je časopis uspešen ne le v Medžimurju, temveč da je že opravil madžaronsko seme na slovenskem Štajerskem, v Slovenski krajini in Slavoniji, ter da se je tudi papež Leon XIII. (1810–1903) odločil za priključitev Medžimurja k madžarski Veszprémski škofiji.⁸⁹

⁸³ *Muraszombat és vidéke* 13.V.1883.

⁸⁴ Smej: *Spremna beseda* faksimilam Mále biblie (1898), str. 83.

⁸⁵ Prav tam, str. 84.

⁸⁶ Gulyás: *Adalék a dualizmuskori magyarosítás történetéhez a Muraközben*, str. 12.

⁸⁷ Kuzmič: *Borovnjakovi stiki s štajerskimi duhovniki in raziskovalci*, str. 83.

⁸⁸ To je bilo imenovanje madžaronskega duhovnika Mija Habuša za župnika v Prelogu. *Medjimurje*, 9. X. 1904. Drugi primer je Ignaca Majerja, martjanskega prebivalca, ki je leta 1883 pomadžaril svoj priimek na *Mezei*. *Muraszombat és vidéke* še doda, da tako »dobro priliko« je treba naslediti tudi drugem. *Muraszombat és vidéke*, 13. V. 1883.

⁸⁹ *Medjimurje*, 1. V. 1896.

Glavni nasprotnik Jožefa Margitaja je bil kotorbski župnik Juraj Lajtman (1883–1964). Lajtmanov pomočnik je bil prekmurski Slovenec, preloški župnik Ivan Kuhar (1880–1941), ki se je rodil v Murski Soboti (pod imenom *Kühar*). Ivan Kuhar se je učil v Varaždinu in Zagrebu ter je bil (preden je prišel v Medžimurje) kaplan v Moslavini. Lajtman, Kuhar in medžimurski župnik Ignac Lipnjak (1880–1944) so leta 1912 sestavili medžimurski molitvenik *Jezuš, ljubav moja*. Molitvenik je napisan v štokavščini in ima nekaj značilnih kajkavizmov, npr. *Jezuš Kristuš, kaj, otec, šakrament*, ter uporabi grafeme kot npr. *gj*, namesto *đ*.⁹⁰ Margitaj je obtožil Lajtmana zaradi molitvenika, češ da s svojim delom hujška protimadžarske in protidržavne akcije, ker ne piše in ne pridiga v madžarščini ali medžimurščini, temveč v hrvaščini. Margitaj je zahteval prepoved Lajtmanovega molitvenika, vendar je Lajtman dokazal svojo nedolžnost in njegov molitvenik ni bil prepovedan.⁹¹

Margitaj je zaman trdil, da so Medžimurci Madžari in sovražijo vse, kar prihaja od ilirskega gibanja, največ Hrvatom in Slovencem ni bila vseh madžarizacija. *Muraszombat és vidéke* je ob koncu zime 1888 obvestil o dogodku, da je Janoš Osvatič iz Tišine na Ravenskem, ki je po časopisu nori junak, blizu naselja Tropovci uničil tablo naselja, ker so ime naselja nedavno pomadžarili iz *Tropóc* v *Murafüzes*.

Margitajev program ni bil priljubljen pred Medžimurci, zato je imela madžarizacija v Medžimurju samo slabe rezultate, čeprav je iz čakovske učiteljske šole odšlo veliko madžaronskih učiteljev v prekmurske, gradiščanske, medžimurske, zalske, šomodske in baranjske šole, kjer so se učili slovenski in hrvaški otroci.

Treba je omeniti tudi prekmurskega pisatelja Jožefa Pustaja (1864–1934), Beltinčana (roj. *Pozderec*), ki je študiral v čakovski šoli in tam spoznal medžimurski jezik. Trideset let je služil v Martjancih pri Murski Soboti kot šolski upravitelj. Čeprav je bil Madžaron, je sodeloval z Borovnjakom. Madžarskemu izobraževalnemu društvu je predlagal, da bi razdelili madžarske molitvenike tudi katolikom ter da naj društvo pozove madžarske katoliške duhovnike, ki mesečno vsaj enkrat pridigajo v madžarščini.⁹² Otrokom je napisal dvojezični prekmursko-madžarski molitvenik *Mála molitvena kniga* (1900). Pustaj je urejal koledar *Dober pajdás kalendarium* in sestavil veliko katoliško pesmarico *Krscsánszko katholicsánszke cerkvene peszmi* (1893), ki je bila priljubljena med katoliškimi verniki, a vseeno ni imela več ponatisov.

Priključitev Prekmurja in Medžimurja Kraljevini SHS 1918–1919

Margitaj je v času svojega tridesetletnega delovanja napisal približno šest knjig v 'medžimurščini.' Ta dela so predvsem učbeniki in veroučni učbeniki. Ker te knjige niso ravno kakovostne, jih ne moremo imeti za temelje kakšnega medžimurskega standarda. Margitaj je s šovinizmom poskusil pokriti njegove neuspehe, zato je večkrat hrulil Hrvate. Predlagal je še naseljevanje Madžarov v Medžimurje, naj hitro asimilirajo Medžimurje in prekinejo hrvaško-slovensko etnično področje iz Medžimurja skozi Slovensko krajino do gradiščansko-hrvaških naselij.⁹³

Prva svetovna vojna (1914–1918) je zaostila konflikte med Hrvati in Madžari. Varaždinski frančiškan Viktor Hustus Šbül, rojen v Murskih Petrovcih, je 2. 8. 1914 imel novo mašo na Tišini. Šbül je doma⁹⁴ in v tišinski Žökševi kr-

⁹⁰ Jembrih: *Život horvatskoga jezika u 19. stoljeću*, str. 449.

⁹¹ Prav tam, str. 450.

⁹² Štumpf: *Jožef Klekl st.*, str. 81.

⁹³ Gulyás: *Adalék a dualizmuskori magyarosítás történetéhez a Muraközben*, str. 13, 14.

⁹⁴ *Viri za zgodovino Prekmurja 2.*, str. 266.

čmi⁹⁵ govoril o nekem narodnem gibanju, ki hoče vzpostaviti samostojno južnoslovansko kraljevino na področju Hrvaške, Bosne, Srbije in Bolgarije. Károly Maár, gederovski učitelj, in Ferenc Őri, sodišinski sodnik, sta ga prijavila pri madžarskih oblasteh. Pri obravnavi zadeve je bil tudi hrvaški ban Ivan Škrlec (1873–1951).⁹⁶

Avstro-Ogrska je izgubila vojno. Sestavila se je nova Kraljevina SHS (Srbov, Hrvatov in Slovencev, od l. 1929 Jugoslavija), ki si je lastila južnoslovanske pokrajine Avstro-Ogrske. Katoliški politiki ogrskih Slovencev, na čelu z Jožefom Kleklom st. (1874–1947), so zahtevali priključitev Slovenske krajine kraljevini SHS. Evangeliki in Madžaroni so nasprotovali priključitvi, a ogrska država ni več hotela nadaljevati madžarizacije Medžimurja in Slovenske krajine zaradi ogromnih težav. Madžarsko gospodarstvo je propadlo, romunske, češke, srbske in francoske vojske pa so se lotile delitve Ogrske.⁹⁷ Mihály Károlyi (1875–1955) je tako poskušal v teh razmerah rešiti svojo domovino in je obljubil avtonomijo nekaterim manjšinam. Jožef Klekl st. ter njegovi duhovniški in politični tovariši Jožef Klekl ml. (1879–1936), Jožef Sakovič (1874–1930), Ivan Baša (1875–1931), Števan Kühar (1887–1922) in medžimurski Jožef Čarič (1866–1935) so sestavili načrt avtonomne Slovenske krajine.⁹⁸ Madžarski politik Oszkár Jászi (1875–1957), ki je hotel t. i. »vzhodno Švico« na Madžarskem,⁹⁹ je predlagal združitev Slovenske krajine in Medžimurja v tem avtonomnem področju.

Načrta avtonomne Slovenske krajine in Medžimurja ni uspelo uresničiti. Novembra in decembra 1918 so hrvaške in srbske čete zavzele Medžimurje. Hrvaška vojska je vkorakala tudi v Mursko Soboto, ampak slovensko stanovništvo ni podpiralo Hrvatov. Januarja leta 1919 je madžarska vojska ponovno zavzela Mursko Soboto in ostala na področju do meseca avgusta, ko so se vrnile srbske in hrvaške čete ter okupirale celo Slovensko krajino, razen današnjega Slovenskega Porabja.¹⁰⁰

Po osvoboditvi Medžimurja je Jožef Margitaj pobegnil na Madžarsko in se ni več vrnil v Medžimurje, tednik *Medžimurje* pa je prenehal izhajati.

Prekmurje in Medžimurje med dvema vojnama

Kljub priključitvi Prekmurja in Medžimurja pa še ni bilo konec različnim jezikovnim in političnim vprašanjem, ampak so se pripetile različne situacije: v Prekmurju je ostala lokalna književnost še do konca druge vojne (1939–1945), dokler v Medžimurju ni ostala Margitajeva medžimurščina, ker ni imela pravih korenin na tem področju.

Šovinistične teorije o prekmurščini in medžimurskem narečju

V Veliki Kaniži (Nagykanizsa) so stari in mlajši Madžaroni ustanovili irendentistično organizacijo *Muraközi szövetség* (Medžimurska zveza), ki je leta 1920 izdala t. i. 'stari' medžimurski koledar, ki je hotel podpihovati odpor zoper južnoslovansko kraljevino, da bi Medžimurci zahtevali priključitev k Madžarski. Ker koledar ni imel velikega odmeva med medžimurskim prebivalstvom, je leta

⁹⁵ Viri za zgodovino Prekmurja 2, str. 267.

⁹⁶ Prav tam, str. 265.

⁹⁷ Liptai: *Magyarország hadtörténete 2.*, str. 197.

⁹⁸ Göncz: *Muravidék 1919* (<http://www.vasiszemle.t-online.hu/2001/02/goncz.htm> (10. 3. 2008)).

⁹⁹ Viri za zgodovino Prekmurja 2., str. 281, 282.

¹⁰⁰ Göncz: *Muravidék 1919* (<http://www.vasiszemle.t-online.hu/2001/02/goncz.htm> (10. 3. 2008)).

1923 prenehal izhajati.¹⁰¹ V Medžimurju se nihče ni ukvarjal s pisanjem v medžimurskem narečju, čeprav so brali druge (nemadžaronske) kajkavske tiske in peli stare kajkavske pesmi v cerkvah.

Med člani Medžimurske zveze je bil neki *J. Muravölgyi*, alias Jožef Margitaj.¹⁰² Na prekmurski strani pa je nastopil fizik Sándor Mikola (1871–1945), glavni ideolog vendske teorije. Zanimive vzporednice je možno najti med Mikolinim in Margitajevim madžaronskim delovanjem med dvema vojnoma. Mikola je leta 1928 napisal brošuro o svoji teoriji o Vendih (Prekmurcih): *A vendség múltja és jelene* (Preteklost in sedanjost Vendstva). Margitaj pa je leta 1929 izdal podobno brošuro *Muraköz és a horvátok* (Medžimurje in Hrvati). Obe brošuri sta polni šovinizma, hinavščine in zablod. Margitaj v svoji brošuri večkrat omeni Slovence (Vende) in torej ni bil brezbrizen do vendske teorije, saj o Vendih piše in podobno razmišlja kot Mikola.

Omenjeni brošuri sta si enaki v mišljenju, da so Prekmurci in Medžimurci zelo »rodoljubni« Madžari in sovražijo vse, kar je slovansko.^{103, 104} V Margitajevih očeh so Hrvati sramotni izdajalci, ki so prekršili sveto madžarsko-hrvaško državno zvezo. V tem času si je Hrvaška lastila Prekmurje,¹⁰⁵ v hrvaško-slovenskem prepiru o Prekmurju pa je Mikola videl dokaz, da Prekmurci niso Slovenci, ker se Jugoslovani niso mogli odločiti, kako 'imenovati' Prekmurce – Hrvati ali Slovenci.¹⁰⁶

Mikola piše protislovne trditve, ker enkrat trdi, da so Prekmurci potomci Keltov in tako prastari narod Karpatskega bazena.¹⁰⁷ Vendar pa na drugih straneh brošure zanika avtohtonost Vendov (Prekmurcev) in trdi, da so jih madžarski veleposestniki in kralji naselili v današnje Prekmurje in so tam asimilirali 'avtohtonsko' madžarsko ljudstvo (toda ne piše Mikola, odkod so prišli ti 'vendski' naseljenci). Po Mikoli so prekmurski priimki madžarskega rodu dokazi o asimilaciji teh 'avtohtonskih' Madžarov (*Žoldoš/Zsoldos, Takač/Takács, Madjar/Magyar, Madjarič/Magyarics, Nemet/Németh*).¹⁰⁸ Margitaj trdi skoraj popolnoma enako: Medžimurci so prvobitni Madžari, ki so prevzeli slovanski jezik in ohranili 'madžarsko' narodno zavest. Njegovi dokazi pa so tudi priimki medžimurskih plemičev iz 16. in 17. stoletja: *Kanišaj (Kanisay), Horvat (Horváth), Vimičaj (Vimicsay)*.¹⁰⁹ Zadeva pa ni tako preprosta, kot misli Margitaj. V Ogrskem kraljestvu je neka nemadžarska oseba s tem, ko je dobila plemiški status, dobila tudi madžarski priimek. To pa ni bila madžarizacija, to je bil razpoznavni znak, pridevnik za razlikovanje od neplemiških družin, ki so imele isti priimek. To se je zgodilo s prekmursko družino *Lutar* v Sebeborcih, ki je dobila priimek *Sembiborcy* (stari madžarski naziv Sebeborcev je *Szembiborcz*).¹¹⁰

Margitaj ne piše več o medžimursko-hrvaškem jeziku, ampak samo o medžimurskem jeziku, ki ni enak hrvaščini, kakor navaja Margitaj. Mikola tvori novi naziv za prekmurski jezik, to je *vendszki jezik*. Tega izraza Prekmurci ne bodo uporabili. Uporabilo ga bo samo nekaj Madžaronov in tisti Porabci, ki se naučijo madžarsko.¹¹¹ Ni mogoče, da Mikola in Margitaj ne bi poznala tistih podatkov iz starih časov, pravzaprav madžarske vire, ki so ugotovili slovensko in

¹⁰¹ Bunjac–Stevanović–Vegh: *Gramatike međimurskoga jezika iz 1942. godine*, str. 71.

¹⁰² Prav tam, str. 76.

¹⁰³ Mikola: *A vendség múltja és jelene*, str. 19.

¹⁰⁴ Muravölgyi: *Muraköz és a horvátok*, str. 2.

¹⁰⁵ Jesenšek: *Prekmuriana*, str. 121.

¹⁰⁶ Mikola: *A vendség múltja és jelene*, str. 27.

¹⁰⁷ Prav tam, str. 6.

¹⁰⁸ Prav tam, str. 14.

¹⁰⁹ Muravölgyi: *Muraköz és a horvátok*, str. 15.

¹¹⁰ Balogh–Szluha: *Vas vármegye nemes családjai*, str. 222, 223.

¹¹¹ V Slovenskem Porabju starejši ljudje, če govorijo v maternem jeziku, rečejo: *Mij smo Slovence*. Če bi to rekli v madžarščini, bi bilo: *Mi vendek vagyunk* (Mi smo Vendi). Lastno raziskovanje avtorja.

hrvaško etnično pripadnost prekmurskega in medžimurskega ljudstva. Margitaj in Mikola se med svojimi argumenti ves čas naslanjata na madžarizme prekmurskih in medžimurskih narečij ter nikoli, ali le redko, omenita germanizme, čeprav imajo panonska narečja mnogo nemških tujk, še več od madžarskih.¹¹² Kar je v zvezi z Mikolino teorijo o prekmurskih priimkih madžarskega rodu, v Prekmurju in Porabju lahko najdemo še več družin z nemškimi priimki, npr. *Kornhauser, Merklin, Rajsar, Pintar, Deutsch, Frumen, Fuks, Knap, Trajber, Lang, Flisar, Šadl, Vindiš* itn.¹¹³ Zakaj ne bi začeli trditi, da so Prekmurci t. i. 'slovanizirani' Nemci? Prav tako na celem Madžarskem ogromno ljudi nosi priimek tujskega (predvsem slovanskega in nemškega) rodu.

Dokaz madžarskega rodu Prekmurcev po Mikoli je še, da so imeli prekmurški protestanti v 16. in 17. stoletju menda madžarske pridigarje. Ampak Mikola spet veliko slovanskih oseb interpretira za Madžare, npr. Janoša Terboča in Martina Perlakyja, ki sta bila Hrvata iz Medžimurja, Tomaša Križana, ki je bil štajerski Slovenec, in dva prekmurska Slovenca, Gašpara Skariča ter Jurija Tišinaja. A to je že za Mikolo dokaz, da so prekmurskim protestantom pridigali madžarsko in da so Prekmurci govorili madžarsko.¹¹⁴ Ostaja vprašanje, na kateri podlagi so nastale martjanske in markišavske pesmarice s slovenskimi pesmi ali drugi prekmurški rokopisi, kot je martjanska pogodba (1643), ki je uradni dokument v prekmurščini? Zakaj je prevedel Števan Küzmič Nouvi Zákon (1771), če so Prekmurci lahko koristili madžarsko Biblijo, ker so govorili madžarsko, kakor reče Mikola? Mikola verjetno ni poznal dejstva, da so uporabili knjige Felicijana Trubarja (1555–1600), sina Primoža Trubarja (1508–1586), v Gornjih Petrovcih na Goričkem, v njegovi rojstni vasi, v 17. stoletju.¹¹⁵

Margitajeve in Mikoline trditve so brez vsake logične osnove in nimajo znanstvenih vrednosti. Edini njihov cilj je prevarati javno mnenje. Oba Madžarona tako mislita, da je bila madžarizacija absolutno legitimna (v času avstro-ogrske monarhije), saj je bila t. i. 'rehungarizacija' enega 'asimiliranega, slovaniziranega' madžarskega ljudstva v Slovenski krajini in Medžimurju. Mikola je napisal nekaj knjig in časopisov (npr. mesečnik *Domovina* od l. 1922) v prekmurščini in pospešil samostojen vendski jezik.¹¹⁶ A v resnici Mikola ni hotel razvijati prekmurske kulture, temveč je koristiti svoj materni jezik za propagando.¹¹⁷ Mikola je hotel, da bi vsi Prekmurci govorili samo madžarsko in praktično ni naredil ničesar za homogeni prekmurški jezik.

Margitaj je postal urednik mesečnika *Topola*, ki je izhajal med letoma 1926 in 1940 ter je bil pisan v enakem jeziku (medžimurščini) kot tednik *Medjimurje*. Popularnost *Topola* v Medžimurju ni bila velika, saj je mesečnik bralo le malo ljudi.¹¹⁸ Prekmurški avtorji so še vedno pisali na visokem nivoju, čeprav je knjižna prekmurščina v tem obdobju začela prihajati v ozadje.

¹¹² Prekmurska in kajkavska pogovorna narečja imajo prevzeto nemško prepozicijo *cuj k, kcoj* (nemško *zu*). Lastno raziskovanje avtorja.

¹¹³ Lea Üllen Novak, rojena na prekmurški Veščici, danes pa živi v Reki na Hrvaškem, mi je povedala, da je njena družina, Üllen, skandinavskega rodu. Lastno raziskovanje avtorja.

¹¹⁴ Mikola: *A vendség múltja és jelene*, str. 11.

¹¹⁵ *Viri za zgodovino Prekmurja 1.*, str. 134.

¹¹⁶ Jesenšek: *Prekmuriana*, str. 139.

¹¹⁷ To je moja konzekvenca, ker če gledamo delovanje Sándorja Mikole, je v celem svojem življenju težil za asimilacijo prekmurskih Slovencev in ne za to, da bi Prekmurci imeli svoj narodni jezik. Po mojem mnenju so krive tiste misli, ki trdijo, da je Mikola hotel samostojen 'vendski' narod. Mikola je hotel izključno homogenost madžarskega naroda v celem Karpatskem bazenu.

¹¹⁸ Bunjac–Stevanović–Vegh: *Gramatike međimurskoga jezika iz 1942. godine*, str. 72.

Druga svetovna vojna in novamadžarizacija

Leta 1941 je nemški Wehrmacht okupiral Prekmurje in Medžimurje, nato so Nemci predali področji madžarski vojski. Margitaj ni doživel okupacije, saj je 6. 6. 1934 umrl v Budimpešti.

Vendszki in megyimurszki jezik

Med letoma 1941 in 1945 je bila v okupiranem Prekmurju in Medžimurju agresivna madžarizacija. Ker je oblast uradno deklarirala o Medžimurcih in Prekmurcih, da jih nihče ne sme imeti za Hrvate ali Slovence, so preganjali vse tiste, ki so dvomili o uradnem stališču. Mikola je prišel domov v Prekmurje in organiziral madžarizacijo. V Medžimurju je stopil na mesto Jožefa Margitaja drugi Madžaron, Jenő Haller Láposi (1876–1943).¹¹⁹ Haller je že leta 1938 položil temelje svojega mišljenja o medžimurskem jeziku v delu *Igazságot a Muraköznek* (Pravo za Medžimurje). Razlika med Margitajevo in Hallerjevo ideologijo je, da ima Haller medžimurščino za t. i. posebno slovansko jezikovno skupino, ki ima samo en jezik, to pa je medžimurski. Po Hallerju so razlike med medžimurskim in hrvaškim jezikom tako velike kot med nizozemskim in švedskim jezikom.¹²⁰ Leta 1919 je Sándor Mikola imel podobno mišljenje o vendščini (prekmurščini): »Vendszki jezik moremo identificirati s slovensščino zares točno tako, kot nemščino z nizozemščino.«¹²¹ Ali je Haller bral Mikoline brošure? Ni izključno ...

V Prekmurju so prepovedali nekaj nezaželenih časopisov in tiskov kot npr. Kleklove *Novine*, ki so se objavljale že od leta 1914. Nekatere druge tiske so spremenili po madžaronskem okusu npr. evangeličanski *Duševni list*, ki je dobil novi, madžarski naziv *Lelki harmat* (Duševna rosa), ki je objavljajl dvojezične prekmursko-madžarske članke. *Muraszombat és vidéke* je ponovno začel objavljati dvojezične članke. Dovolili so samo izdajo tistih knjig, ki so bile ustrezne madžarskim političnim zahtevam.

Materni jezik se je bilo možno v šolah učiti samo fakultativno, glavni učni jezik je bila madžarščina. Ljudstvo so ves čas poskušali spodbujati za madžarizacijo, rekoč, da imajo samo na Madžarskem zagotovo prihodnost ter da je madžarski narod največji in je slaven narod celega Karpatskega bazena. Kakor je to utemeljeval Mikola, bi bilo treba uporabiti vendski (prekmurski) jezik v tolikšni meri, da bi to pospešilo asimilacijo slovenske manjšine. Zato se ne sme pustiti svobodnega jezikovnega in kulturnega razvoja v prekmurščini.¹²²

V Medžimurju so spet ustanovili Margitajev tednik pod naslovom *Megyimurje*. Kljub nazivu članki še vedno niso bili pisani po madžarski ortografiji. Po eni strani v Medžimurju nihče ni poznal madžarske pisave, po drugi pa so medžimurski Madžaroni želeli hitro asimilacijo, zato so v *Megyimurju* pisali večinoma demagoške, madžaronske članke. Vsebina ni bila drugačna od Margitajevega stila: siromašna leksika, štokavsko-kajkavski mešani jezik, članki na nizkem nivoju itn. Objavili so še en časopis *Megyimurszká brazdá*, ki ni imela političnih ali demagoških člankov, ukvarjala se je samo z življenjem medžimurskega ljudstva.

¹¹⁹ Haller ni bil Medžimurec, rodil se je v prekodravskem Legradu.

¹²⁰ Bunjac–Stevanović–Vegh: *Gramatike međimurskoga jezika iz 1942. godine*, str. 79, 80.

¹²¹ Mikola–Melich: *Vend honfitársaink!*, str. 23.

¹²² Göncz: *Felszabadulás és/vagy megszállás* (<http://www.ms.sik.si/GonczLFelszab.htm> (30. 9. 2009)).

Slovnici medžimurskega jezika

Leta 1941 je že obstajal načrt, da bi napisali slovnico medžimurščine, a ne z resnim kodifikacijsko-znanstvenim namenom. Jenő Haller je leta 1942 izdal in predstavil slovnico *Gyakorlati muraközi nyelvtan* (Praktična medžimurska slovnica). Čeprav je Hallerjeva slovnica že napisana v pravem medžimurskem narečju, je jezik slovnice nadnarečni knjižni jezik, ker se ne naslanja na pogovor.¹²³ Stil in struktura zrcalita idiome stare knjižne kajkavščine.¹²⁴ Sklanjatev in besede so v pravi medžimurski obliki.

<i>Egyes szám</i> (Ednina)	<i>Többszám</i> (Množina)
<i>Nom. jelen szarvas</i>	<i>jelen-i szarvasok</i>
<i>Gen. jelen-á szarvasé</i>	<i>jelen-ov szarvasoké</i>
<i>Dát. jelen-o szarvasnak</i>	<i>jelen-om szarvasoknak</i>
<i>Ákk. jelen-á szarvast</i>	<i>jelen-e szarvasokat</i>
<i>Lok. (pri) jelen-o szarvasnál</i>	<i>(pri) jelen-aj szarvasoknál</i>
<i>Insztr. (sz) jelen-om szarvassal</i>	<i>(sz) jelen-ami szarvasokkal</i> ¹²⁵

Kljub temu je bil prvotni cilj Hallerjeve slovnice dokazati razlike med medžimurščino in hrvaščino. Kar Haller trdi o posebni medžimurski jezikovni skupini, so že potrdili znanstveniki, a Haller ne našteje njihovih imen. Dvomi o obstoju hrvaškega naroda, kajti že Vuk Stefanović Karadžić (1787–1864) je povedal, da so Hrvati samo tisti, ki živijo na primorski strani in govorijo čakavščino.¹²⁶ Tisti, ki govorijo štokavsko, so Srbi, Kajkavci pa so Slovenci, piše Karadžić. Haller trdi, da Medžimurci ne razumejo niti kajkavskih govorov, ki se govorijo na drugi strani Drave, zato je medžimurski jezik 'samostojen jezik.' Ali ni verjetno, da Haller ne bi vedel nasprotja svoje trditve, saj je dobro govoril prekodravski dialekt. Haller še doda svojemu mišljenju: »njihov (medžimurski) jezik more biti stokrat slovanski, ali je njihova duša ostala madžarska. To dokazuje tudi večkratni referendum.«¹²⁷ Hallerjeva slovnica nima kodifikacijskega pomena. To dobro zrcalijo take medžimurske »narodne pesmi,« ki jih Haller ima v slovnici:

*Kossuth Lajos szloboditel,
Megyimorszki odkupitel!
Bog gá pozsivi!
Kossuth posle vsze huszare,
Dá ilérce vsze zmeszare.
Éljen a magyar!*¹²⁸
*Perczel, Perczel!*¹²⁹ *prvi vogy!*
*Vu országu Mágyárszkomu.
Éljen a magyar!*

Praktična slovnica ni bila v uporabi in nobene knjige ali časopisa niso navedli po teh normah, ki jih je napisal Haller v svoji slovnici. Haller je s tem delom dopolnil tudi Margitajevo delo.¹³⁰

Drugo medžimursko slovnico pod naslovom *A muraközi nyelv nyelvtana*

¹²³ Stara knjižna prekmurščina tudi ne koristi glasolovne značilnosti pogovornih narečij, ampak ignorira več diftongov in prepíše nekatere glasove. Pavel: *Prekmurska slovenska slovnica*, str. 29.

¹²⁴ Haller piše obliko *farba* (barva), v pogovoru je *forba*.

¹²⁵ Haller: *Gyakorlati muraközi nyelvtan*, str. 11.

¹²⁶ Prav tam, str. 3.

¹²⁷ Prav tam, str. 6.

¹²⁸ Prev.: *Živijo Madžari!*

¹²⁹ Mór Perczel (1811–1899) je bil general revolucije 1848. Leta 1848 je operacija njegove vojske potekala pri medžimurski Nedelici in štajerskem Ormožu. Novak: *Slovar stare knjižne prekmurščine*, str. 403.

¹³⁰ Bunjac–Stevanović–Vegh: *Gramatike medžimurskoga jezika iz 1942. godine*, str. 79.

(Slovnica medžimurskega jezika) je napisal prekmurski Slovenec Ivan Christ (1896–1971), čakovski učitelj. Christ se je rodil v Vučji Gomili in zaradi svoje medžimurske žene odšel v Medžimurje. Delal je kot predavatelj v čakovski učiteljski šoli. Ko je pogledal Hallerjevo slovnico, ki mu ni bila všeč, je začel pisati svojo. Haller je kmalu umrl in ni mogel povedati svojega mnenja o Christovi slovnici. Christov jezik je podoben Hallerjevi jezikovni normi, ima nekaj malih prilagoditev,¹³¹ velika razlika med slovnica pa je v tem, da Christ zavzema nevtrarno stališče v zvezi z rodnom medžimurščine. Argumentira na medžimursko ljudstvo, ki govori samo v tem jeziku in ta jezik je idealen za sporazumevanje in pouk naroda.¹³² Razlika med Christovo in Hallerjevo slovnico se kaže tudi v tem, da Christ ne uporabi ogromno madžarizmov samo tiste, ki jih res lahko najdemo v medžimurskem narečju. Haller se trudi koristiti čim več madžarskih tujk, s tem pa še vedno poudarjati to krivo, šovinistično misel, da medžimurščina fuzionira madžarskemu jeziku.¹³³

Christova slovnica kljub vsaki svoji objektivnosti ni mogla funkcionirati kot normativni knjižni jezik. Od leta 1943 je madžarska oblast hotela pospešiti madžarizaciji in so ponovno omejili uporabo maternega jezika z novimi ukazi in zakoni.

Pavlova prekmurska slovnica

Avgust Pavel (1886–1946) je bil ugleden in najavtentičnejši znanstvenik tega področja, ki je podpiral kultivacijo prekmurskega jezika.¹³⁴ Pavel je bil dvojne (slovensko-madžarske) identite in je deloval na Madžarskem, v Sombotelu (Szombathely). Leta 1906 je napisal knjigo o glasoslovju svojega domačega cankovskega govora (*A vashidegkúti szlovén nyelvjárás hangtana*), ki je položila temelje prekmurske slovnice. Pavel je namreč zbral ogromno znanstvenih in jezikovnih stvari o prekmurščini in njenih narečjih, zato je vztrajal pri napisani slovnici prekmurščine.¹³⁵ V Sloveniji znanstveniki niso mogli dognati, zakaj Pavel podpira prekmurski jezik in književnost, ki je bil samo eno narečje v njihovih očeh? Pavel je omenil Vilku Novaku (1909–2003), da ne želi, da bi neki šarlatan napisal slovnico prekmurskega jezika.¹³⁶ Pavel je verjetno poznal tiste poskuse fiktivne madžaronske medžimurščine. Pavel je bil urednik časopisa *Dunántúli Szemle* (Prekodonavska revija). Ta časopis je izdal tudi knjigo arhivista Józsefa Fára (1884–1958) iz Zalaegerszega o zgodovinskih stikih Medžimurja in Madžarske: *Muraköz történetének rövid foglalata* (Kratka zgodovina Medžimurja). Morda je Pavel o takih šarlatanih, kot so Lutar, Margitaj in Haller, povedal Vilku Novaku. Morda je v različnih brošurah videti, da imajo medžimurski in prekmurski Madžaroni enaka mišljenja.

Leta 1943 je bila Prekmurska slovenska slovnica (*Vend nyelvtan*) gotova, vendar se ni objavila v tisku kot Hallerjeva in Christova medžimurska slovnica. Pavel v svoji slovnici namreč ni klonil pred Madžaroni. O vendščini (prekmurščini) piše, da je »osamosvojeno narečje« slovenskega jezika in samostojna

¹³¹ Haller piše vprašalnico in zaimsek *kaj* (Haller: *Gyakorlati muraközi nyelvtan*, str. 11.), Christ ima obliko *kej* (Christ: *A muraközi nyelv nyelvtana*, str. 9).

¹³² Christ: *A muraközi nyelv nyelvtana*, str. 3.

¹³³ Haller izjemoma omeni tudi germanizme medžimurščine, verjetno samo zaradi nemško-madžarske zveze. Fašistični Paveličev režim ni nikoli pripomnil odcepitve Medžimurja ali raznarodovanja medžimurskih Hrvatov, ker je neodvisna država Hrvaška bila prav tako zaveznik Hitlerjeve Nemčije v drugi vojni.

¹³⁴ Jesenšek: *Prekmuriana*, str. 130.

¹³⁵ Prav tam, str. 141.

¹³⁶ Prav tam, str. 141.

slovenska knjižna norma.¹³⁷ Slovníško terminologijo slovnice je tvoril Pavel s prevzetjem iz knjižne slovenščine.¹³⁸

Pavel ni dobil dovoljenja za izdajo svoje slovnice. Sándor Mikola je videl, da Pavel ne bo opozoril na posebni, od slovenščine neodvisni vendski jezik, zato je predlagal odklonitev Pavlove slovnice. Novak je zaradi domnevnega poraza nasprotoval Pavlovemu načrtu, prej, ko bi Pavel začel pisati slovnico. Pavel je hkrati bridko ugotovil, da nima smisla sodelovati z Madžari, ker tudi ne bodo podpirali prekmurskega jezika.¹³⁹ Kljub temu dejstvu nekateri slovenski zgodovinarji kot npr. Franc Šebjanič (1920–1984) menijo, da Pavlova prekmurska slovnica tudi nosi pravi pečat okupacijske hierarhije v Prekmurju.¹⁴⁰

Zlom prekmurščine in medžimurščine

Madžarska je tudi drugo vojno izgubila (prav tako kakor prvo). Prekmurje in Medžimurje so ponovno priključili Jugoslaviji. Jugoslovani so »pokazali« na določene osebe, ki so bili aktivni sodelavci madžarskega okupacijskega sistema. Mikolo na primer so internirali v Kidričevo, kjer je dobil poškodbe, od katerih je umrl takoj, ko se je vrnil domov. Ivana Christa so tudi poklicali na odgovornost, 14. 9. 1945 pa so ga pomilostili.¹⁴¹ Življenjska pot udeležencev teh dogajanj je bila različna. Nekateri so brez težave živeli na Madžarskem ali v Jugoslaviji, medtem ko so bili drugi obsojeni in likvidirani.

Slovenska jezikovna politika je v letih 1945–1990 kot edini ustrezni ter legitimni kulturni in narodotvorni jezikovni kod razumela osrednjeslovenski knjižni jezik. V tem smislu je bila prekmurska književnost praktično prepovedana ter ji je bila odrečena kulturna reprezentativnost. Dobo prekmurske književnosti so imeli enako s tistimi časi, ko so bili raznarodovanje in madžarizacije.

Po letu 1990 se je odnos do t. i. neknjižnih zvrsti jezika demokratiziral in pečat kulturne manjvrednosti, ki so ga imele dotlej, je nekoliko zbledel.¹⁴² Splošno poznani so tisti avtorji iz Prekmurja, ki pišejo v prekmurščini: Feri Lainšček (1959–), Milan Vincetič (1957–), Branko Pintarič (1967–), Dušan Šarotar (1968–) itn. V Porabju pa Karel Holec (1969–), Karel Krajcar (1936–), Francek Mukič (1952–) itn.

Na Hrvaškem so tudi konkretne težnje, da bi obudili kajkavsko književnost. Tamkajšnji poznani avtorji: Vladimir Korotaj (1933–2009), Tomislav Lipljin (1937–2008), Božica Pažur (1957–), Joža Skok (1931–), Vid Balog (1972–) itn.

Kulturna dediščina medžimurščine (?)

Kaj lahko rečemo o medžimurščini, ki je bil praktično neuspešen in fiktiven jezik po polstoletni borbi? Margitaj ni imel čuta za jezik, niti težnje, da bi tvoril književnost v Medžimurju. Težko je odločiti, ali bi na tako malem področju v drugi polovici 19. stoletja in ko so večji jeziki presegli male, regionalne jezike,

¹³⁷ *Prekmurski slovenski jezik* (vend nyelv) spada v skupino južnoslovanskih jezikov (slovenski, hrvaški, srbski, bolgarski). Pravzaprav je le osamosvojeno, večje slovensko narečje, od njega se razlikuje predvsem v naglasu, tonu, mehčanju soglasnikov in očitnem pomanjkanju sodobnega besednega zaklada, ker jezik ni doživel resnejše obnove. Pavel: *Prekmurska slovenska slovnica*, str. 21.

¹³⁸ Slovenskim izrazom je dal prekmursko obliko, npr. diftonge: *pridejvnik*, *štejvnik*.

¹³⁹ Jesenšek: *Prekmuriana*, str. 141.

¹⁴⁰ Šebjanič: *Razvoj slovensko-madžarskih kulturnih stikov*, str. 17.

¹⁴¹ Bunjac–Stevanović–Vegh: *Gramatike međimurskoga jezika iz 1942. godine*, str. 84.

¹⁴² Razstave Pokrajinske in študijske knjižnice Murska Sobota: *Novi prekmurski verzuši in prpo-vejsti ali literarna revitalizacija prekmurščine*.

imela smisel kakšna nova knjižna norma. Vendar ne pozabimo, da je Margitajeva medžimurščina raje smešen poskus brez pravega cilja. Margitaj je pisal samo verska besedila, kratke zgodbe in pesmi ter demagoške madžaronske članke, da bi žalil Hrvate in spodbujal asimilacijo Medžimurcev,¹⁴³ nič drugega ni bilo v repertoarju tega jezika. Margitajev jezik je bil komaj podoben pravemu medžimurskemu narečju, niti ga ljudstvo ni zahtevalo. Poznani hrvaški etnomuzikolog iz Medžimurja Vinko Žganec (1890–1976) je Margitajevo medžimurščino označil za 'grozni' jezik.¹⁴⁴ Margitaju so že v 80. letih 19. stoletja očitali, da je Medžimurcem kreiral nov jezik, ki ni enak z medžimurskim pogovornim narečjem.¹⁴⁵

Prekmurska knjižna tradicija se je začela v 16. stoletju z rokopisnimi pesmaricami, prekmurska književnost pa je nastajala v težkih okoliščinah, ko so izdali prvo prekmursko knjigo. Potrebni je bilo še petdeset let, da se je razvil prekmurski knjižni jezik, ki je dosegel vsak funkcionalski tip jezika (bil je jezik učbenikov, liturgije, znanstvenosti in publicistike). Dajnкова vzhodna štajersčina je bila sicer kratkotrajen knjižni jezik, a je v tem času dosegla lepe uspehe, zato ima višjo kakovost od Margitajeve medžimurščine.

Končna ugotovitev je torej, da knjižna medžimurščina ne obstaja. Če primerjamo Margitajeve poskuse z literarnimi vrednotami knjižne prekmurščine in vzhodne knjižne štajersčine, lahko ugotovimo, da Margitajev jezik ne izpolnjuje pogojev, da bi postavili fiktivno medžimurščino na postament knjižnega jezika.

VIRI IN LITERATURA

Bajzek Lukač, Marija: *Slovar Gornjega Senika A-L*. Zora 66. Bielsko-Biala: Budapest, Kansas, Maribor, Praha, 2009.

Balogh, Gyula: *Vasvármegye honvédei 1848–1849-ben, özv. Seiler Henrikné Könyvnyomdája*, Szombathely, 1895.

Balogh, Gyula–Szluha, Márton: *Vas vármegye nemes családjai*. Budapest 1999.

Bátorfi, Lajos: *A muraközi kérdés, külön lenyomat a Zala-somogyi közlönyvből*, Nagykanizsa, 1873.

Blažeka, Đuro: Međimurski interdijalekt. V: *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovje* (2007), št. 33, str. 1–18.

Bunjac, Branimir–Bunjac, Borka–Jahn, Julijana–Matotek, Višnja–Puzak, Ivana–Šestak, Mario: *Pregled povijesti Međimurja*. Čakovec: Povijesno društvo Međimurske županije, 2003.

Bunjac, Branimir–Stevanović, Marijeta–Vegh, Ivona: Gramatike »međimurskoga« jezika iz 1942. Godine. *Filologija* (2013), št. 61, str. 67–164.

Christ, János: *A muraközi nyelv nyelvtana*. Egyházmegyei Könyvnyomda, Veszprém, 1942.

Csorba, Csaba: Árpád örökében. Budapest: Magyar könyvklub–Helikon kiadó, 1996.

Csorba, Csaba–Salamon, Konrád–Estók, János: *Magyarország képes története*. Budapest: Magyar Könyvklub, 1999.

Fára, József: *Muraköz történetének rövid foglalata*, Különlenyomat a Dunántúli Szemle 1942. évi 3-4. számából, Szombathely, 1942.

Göncz, László: *Muravidéki 1919*, Vasi Szemle, 2. sz. 2001.

¹⁴³ Gulyás: *Adalék a dualizmuskori magyarosítás történetéhez a Muraközben*, str. 16.

¹⁴⁴ Bunjac–Stevanović–Vegh: *Gramatike međimurskoga jezika iz 1942. godine*, str. 72.

¹⁴⁵ Gulyás: *Adalék a dualizmuskori magyarosítás történetéhez a Muraközben*, str. 11.

Göncz, László: *Felszabadulás és/vagy megszállás*, Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendava, 2006.

Gönczi, Ferenc: *Muraköz és népe*, Boruth Nyomda, Budapest, 1895.

Grah, Tatjana: Rokopisni vstavek Andreja Rogana v kajkavskem pridigarskem priročniku – *Postilli Antona Vramca. Stopinje* (2007).

Gulyás, József: *Adalék a dualizmuskori magyarosítás történetéhez a Muraközben*. Osijek: Horvátországi Magyarság, 2011.

Hozjan, Andrej: Ponovna utrditev krščanstva v srednjeveškem Prekmurju in čas do pojava luteranstva. V: Škofija Murska Sobota – zgodovinski oris krščanstva v Pomurju (ur. Franc Kuzmič), Murska Sobota: Župnijski urad sv. Miklavža, 2006.

II. *Prêkmurja szvetszki evang. znameniti mô'zje. Berketova família, Düsevní liszt*, 1926. május 20.

Japelj, Jurij: *Svetu pismu Stariga testamenta*, id eft: *Biblia Sacra Veteris Testamenti*, Labaci Typis Joan. Frid. Eger. 1791.

Jembrih, Alojz: *Gregur Kapucin (Juraj Maljevec) i njegovo delo, Nebeski pastir pogubljen u ovcu išče*, Zagreb–Donja Stubica, 2005.

Jembrih, Alojz: *Na izvorima hrvatske kajkavske književne riječi*, Čakovec: Zrinski d.d., 1997.

Jembrih, Alojz: Život horvatskoga jezika u 19. Stoljeću. V: *Kajkavski u povijesnom i sadašnjem obzoru: II. zbornik radova sa znanstvenih skupova Krapina 2007. 2008. 2009. godine*. Zabok: Hrvatska udruga Muži zagorskoga srca, 2011.

Jesenšek, Marko: *Prekmuriana – Fejezetek a szlovén nyelv történetéből, Opera Slavica Budapestinsia Linguæ Slavicæ, Cathedra Philologiæ Slavicæ, Balassi Kiadó*. Budapest: Balassi kiado, cop., 2010.

Kalšan, Vladimir–Kalšan, Janko: *Međimurski biografski leksikon*, Čakovec, 2012.

Kolarić, Juraj: *Hrvatski kajkavski molitvenici i njihov utjecaj na duhovnost. Kajkaviana Croatica*. Zagreb, 1996.

Kozar, Marija: *Etnološki slovar Slovencev na Madžarskem/A magyarországi szlovének néprajzi szótára*. Monošter Szombathely, 1996.

Kuzmič, Franc: *Borovnjakovi stiki s štajerskimi duhovniki in raziskovalci, Življenje in delo Jožefa Borovnjaka*. Zora 55, Maribor: Filozofska fakulteta Maribor, 2008. Láposi, Haller Jenő: *Gyakorlati muraközi nyelvtan, Muraközi Katolikus Könyvnyomda, Csáktornya*, 1942.

Liptai, Ervin: *Magyarország hadtörténete 2*. Budapest: Zrínyi Katonai Kiadó, 1985.

Lőkös, István: *Litteratura kajkaviana – A kaj horvát irodalomtörténet magyar szemmel*. Budapest: Kairosz Kiadó, 2014.

Margitai, József: *Magyar–horvát és horvát–magyar zsebszótár*. Nagy-Kanizsa: Fischel Fülöp könyvkiadása, 1901.

Medjimurski kolendar za prestupno ljeto 1916. Sastavil za medjimurskoga puka. M.J. Vu Čakovcu nakladom knjižare Filipa Fischela.

Mikola, Sándor–Melich, János: *Vend honfitársaink!*, Budapest, 1919.

Mikola, Sándor: *A vendség múltja és jelene, a szerző kiadása*. Budapest: Kókai Lajos bizománya, 1928.

Muraköz–Medjimurje 1884/1.-1944/26. / H: 1914-15; 1917-18; 1941, Deák Ferenc Megyei és Városi Könyvtár, Zalaegerszeg.

Muraszombat és vidéke: vegyes tartalmú hetilap, Let. 1, št. 1 (25. dec. 1884), Let. 35, št. 21 (10. avg. 1919), Let. 35, št. 1 (24. maj 1941), Let. 39, št. 12 (23. mar. 1945), Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobota.

Muravölgyi, J.: *Muraköz és a horvátok, A »Muraközi Szövetség« kiadása, Eggenberger-féle könyvkereskedés*. Rényi Károly, IV. Kossuth Lajos utca 2. szám, 1929.

Népiskolák, tanítók, jövedelmeik összeírása, Felsőszőlőnk 1848. augusztus 13. Podpisali so: Ivan Pinčič (Pinčits János) šolmošter, Jožef Košič (Kossics József) župnik, Lipót Hász ravnatelj gospostva, Ignác Kovácsics dekan, Franc Labrec (Labretz Ferenc) seniški sodnik, Juri Ropoš (Ropos György) cehovski mojster, János Rogan (Rogán János)

porotnik iz Trdkove, Balaž Janko (Jánko Balázs) cehovski mojster iz Martinja, Juri Kolomár (Kolomár György) porotnik iz Čepincev

Novak, Vilko: Kajkavske prvine v prekmurski knjigi 18. Stoletja. V: *Slavistična revija* 20 (1972), št. 1., januar-marec.

Novak, Vilko: *Martjanska pesmarica*, Ljubljana: Založba ZRC, 1997.

Novak, Vilko: *Slovar stare knjižne prekmurščine*. Ljubljana: Založba ZRC, 2006.

Novak, Vilko: Življenje Slovencev med Muro in Rabo, Jožef Košič in njegovo delo, Izbor del Budimpešta. Budimpešta, 1992.

Pach, Zsigmond–R. Várkonyi, Ágnes: *Magyarország története 1526–1686*. 2. kötet, Budapest: Akadémia Kiadó, 1985.

Pavel, Avgust: *Prekmurska slovenska slovnica/Vend nyelvtan*, Zora 100. Bielsko-Biala, Budapest, Kansas, Maribor, Praha, 2013.

Percan, Josip: Ignac Kristijanović (1796-1884) i njegov pokušaj prevođenja Svetoga pisma. V: *Bogoslovska smotra* 54 (1984), št. 1.

Razstave Pokrajinske in študijske knjižnice Murska Sobota: Novi prekmurski verzuši in prpovejsti ali literarna revitalizacija prekmurščine, 2015.

Smej, Jožef: Pomen Szilyjevega Škofijskega odloka iz leta 1780 za zgodovino Prekmurja. V: *Stopinje* 31 (2002).

Smej, Jožef: Prevajanje Svetega pisma v »stari slovenski jezik«. V: *Stopinje* 37 (2008).

Smej, Jožef: *Spremna beseda faksimilam Mále biblie z-kejpami (1898)*. Murska Sobota, 2013.

Smej, Jožef: Življenje in pomen Jožefa Košiča, Košič in njegov čas – Zbornik razprav o Jožefu Košiču. Budimpešta: Košičev sklad Budimpešta, 1994.

Szinnyi, József: *Magyar írók élete és munkái I-XIV*. Budapest: Hornyásky, 1891–1914.

Šebjanič, Franc: *Razvoj slovensko-madžarskih kulturnih stikov v luči znanstvenega sodelovanja Oszkárja Asbótha in Avgusta Pavla, Avgust dr. Pavel*. Murska Sobota–Szombathely, 1967.

Štumpf, Peter: *Jožef Klekl st. kot publicist v prizadevanju za ohranitev katoliške vere v Slovenski krajini (Prekmurju)*. Ljubljana: Salve, 2002.

Viri za zgodovino Prekmurja/Források a Muravidék történetéhez 1. Szombathely–Zalaegerszeg, 2008.

Viri za zgodovino Prekmurja/Források a Muravidék történetéhez 2. Szombathely–Zalaegerszeg, 2008.

Vugrinec, Jože: *Versko-duhovno slovstvo v Pomurju, Škofija Murska Sobota – zgodovinski oris krščanstva v Pomurju*, Murska Sobota, 2006.

SUMMARY

THE UNLIKELY FATE OF THE MEĐIMURJE »LANGUAGE«

What can be said of the Međimurje language which was virtually unsuccessful and fictional language? Margitaj had no sense of language nor desire for creating the literature in Međimurje. It is difficult to deem the useability of the development of the new literary norm in the second part of the 19th century, as the size of the region was small and the greater languages had surpassed the lesser languages. Still, we should not forget that Margitaj's Međimurje language was a rather ridiculous experiment with no real objective. Margitaj wrote only religious texts, short stories, poems, and demagogic Mađaron articles in order to insult Croats and facilitate the assimilation of the people of Međimurje, thus the Međimurje language repertoire consisted only of Margitaj's work. Margitaj's language bore only little resemblance to the Međimurje dialect nor did the

people express a desire for it. The known Croatian musical ethnologist from Međimurje Vinko Žganec (1890–1976) considered Međimurje language as a horrible language. Margitaj was criticized in the 1880s for creating a new language for people of Međimurje which was not equal to the colloquial dialect of Međimurje.

The literary tradition of Prekmurje started in the 16th century with manuscripted songbooks, while literature of Prekmurje evolved in difficult circumstances when the 1st book in Prekmurje was published. It took 50 years to develop the literary language of Prekmurje which reached a level where it can be used in all functional categories of text. Dajnko's East Styrian dialect was a short-lived literary language, but nonetheless successful at the time. This is why it is considered of better quality than Margitaj's Međimurje language. The final conclusion on the existence of the literary Međimurje language is that it does not exist. If we compare Margitaj's attempts at establishing a literary language to the literary values of the literary dialect of Prekmurje and East literary Styrian dialect, it can be observed that Margitaj's language does not meet the conditions for placing the fictional Međimurje language on a literary language pedestal.